

BANK GƏLİRLİLİK ƏMSALLARININ NƏZƏRİ TƏHLİLİ

Daxil olub: 22 fevral 2022-ci il
Qəbul olunub: 2 mart 2022-ci il
Received: 22 February 2022
Accepted: 2 March 2022

Nigar Hüseynli
"Biznesin idarə edilməsi" kafedrasının
müəllimi, UNEC
n.huseynli@unec.edu.az

Xülasə

Bank sisteminin səmərəliliyi bankların üstünlük təşkil etdiyi ölkələrdə maliyyə sisteminə və bütün iqtisadi sistemə öz təsirini göstərir. Bankın gəlirliliyinə bir çox amil təsir göstərməkdədir. Bu amillər içərisində, bankın idarə edilməsi və bankın daxili fəaliyyəti təsir etdiyi halda, banklara hüquqi və struktur dəyişiklikləri və ya bankın gəlirliliyinə təsir göstərə bilən makroiqtisadi dəyişənlər kimi xarici dinamikalar da təsir edə bilər. Son zamanlar yaranmış iqtisadi və maliyyə böhranları ilə bankların fəaliyyəti arasındakı əlaqəni nəzərə alsaq, aydın olur ki, bank sektorunun vasitəçilik rolu, fəaliyyəti və gəlirliliyi daim nəzarətdə saxlanılmalı və audit aparılmalıdır. Maliyyə sisteminin mühüm aktorlarından biri kimi bankların fəaliyyətinin nəticələri və əldə etdikləri gəlirlilik səviyyəsi həm maliyyə sisteminin sabitliyi, həm də banklarla bağlı böhranların qarşısının alınması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədqiqatın məqsədi fərqli amillərin bankın ümumi gəlirliliyinə necə təsir etdiyini ortaya çıxarmaqdır. Bank rentabelliyyətinin müəyyənədicisi kimi şirkətin kapitalı, şirkətin satış miqdarı, maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirməkdə firmanın rentabelliyyətinin adekvatlığını ölçmək üçün istifadə olunan rentabellik əmsalları və müəssisənin tərəfdaşlarına kifayət qədər gəlir verib-vermədiyini müəyyən etmək üçün istifadə olunan gəlirlilik əmsalları nəzəri cəhətdən araşdırılmaqdadır. Bu nəzəri məlumatlardan yola çıxaraq praktiki olaraq şirkətlərin gəlirlilik analizləri tətbiq edilə bilər.

Açar sözlər: bank sistemi, gəlirlilik əmsalları, mənfəət, kapital, firmanın gəlirliliyi.

THEORETICAL ANALYSIS OF BANK PROFITABILITY RATIOS

Nigar Huseynli
Lecturer of "Business Management" Department, UNEC
n.huseynli@unec.edu.az

Summary

The efficiency of the banking system has its effect on the financial system and the entire economic system in the countries dominated by banks. Many factors have an effect on the profitability of the bank. In these factors, the bank's management and internal activities of the bank can also affect foreign dynamics such as macroeconomic variables that may affect legal entrance and structural changes or

bank's profitability. Considering the relationship between economic and financial and financial crises and the activities of banks, it is clear that the role, activities and profitability of the banking sector should be constantly monitored and audited. As one of the important actors of the financial system, the results of banks and the level of profitability acquired both the financial system are of great importance in terms of prevention of crisis. In this study, a number of factors are the main goal of how a number of factors affect the total profitability of the bank. As the bank profitability, the company's sales, the amount of sales used to meet the profitability of the company's profitability and income ratios and income ratios to determine that the enterprise has sufficient income is being made in theoretically. Practical revival analysis of companies can be applied to the road from this theoretical information.

Keywords: *banking system, profitability ratios, profit, capital, company profitability.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОЭФФИЦИЕНТОВ ПРИБЫЛЬНОСТИ БАНКА

Нигяр Гусейнли

*преподаватель кафедры «Управление бизнесом», UNEC
n.huseynli@unec.edu.az*

Резюме

Эффективность банковской системы оказывает свое влияние на финансовую систему и всю экономическую систему в странах, где доминируют банки. Многие факторы влияют на прибыльность банка. Среди этих факторов наряду с управлением банком и внутренней деятельностью банка, на банки также могут повлиять и внешние динамики, как макроэкономические переменные, которые могут повлиять на юридические и структурные изменения или прибыльность банка. Учитывая связь между экономическими и финансовыми кризисами и деятельностью банков, ясно, что посредническая роль, деятельность и прибыльность банковского сектора должны постоянно контролироваться и проверяться. Как один из важных участников финансовой системы, результаты деятельности банков и уровень прибыльности имеют большое значение с точки зрения как стабильности финансовой системы, так и профилактики кризисов, связанных с банками. В этом исследовании основной целью является выявление того, как ряд факторов влияет на общую прибыльность банка. Теоретически исследуются капитал компании, сумма продаж, коэффициенты рентабельности, используемые для измерения адекватности рентабельности фирмы по выполнению финансовых обязательств и коэффициенты доходности

компаний, используемые чтобы определить, приносит ли предприятие достаточный доход своим партнерам. Анализ этой информации может применяться для определения прибыльности компании.

Ключевые слова: банковская система, коэффициенты прибыльности, прибыль, капитал, прибыльность компании.

Giriş

Pul bazarlarının əsas institutları olan banklar əmanətlərin iqtisadiyyata yönəldilməsi və maliyyə ehtiyaclarının ödənilməsində mühüm rol oynayır. Banklar öz fəaliyyətlərini mənfəət üçün həyata keçirən maliyyə qurumlarıdır. Bankların gəlirliliyinə bank idarəçiliyi və bankın daxili fəaliyyəti, eləcə də xarici dinamika təsir edə bilər.

Bank sektoru bütün dünyada maliyyə sektorunun hərəkətverici qüvvəsidir. Bu səbəbdən də son illərdə baş verən maliyyə böhranları ilə bank işi arasında çox ciddi əlaqələrin olduğu görülməkdədir. Bu səbəbdən də bank sektorunun gəlirliliyi ilə makroiqtisadi dəyişənlər arasındakı əlaqə maraq doğuran mövzular arasında olmuşdur. Ədəbiyyatda bank sektorunun gəlirliliyini ölçmək üçün çoxlu empirik tədqiqatlar mövcuddur.

Bu araşdırma isə nəzəri olaraq bir sıra amillərin bankın ümumi gəlirliliyinə necə təsir etdiyini ortaya çıxarmaq məqsədi daşıyır.

Bankın gəlirlilik əmsalları

Biznesin qurulmasında ən əsas məqsəd öz mənfəətini maksimuma çatdırmaqdır. Səmərəli işləmək bu gəlirliliyə nail olmaq üçün əsas amildir. Biznes bu səmərəli istifadəyə öz aktivlərini yaxşı idarə etməklə nail olur. Aktivlər arasında şirkətin sahib olduğu kapitalın payı da mühümdür [14].

Üçüncü qurum və ya şəxs tərəfindən firmanın təhlili zamanı firmanın maliyyə göstəriciləri və dəyəri tələb olunur. Xüsusilə firmanın gəlirlilik dəyərlərinin hesablanması zamanı maliyyə əmsalları nəzərdən keçirilir. Yaxşı maliyyə əmsalları şirkətin və ya bankın yaxşı fəaliyyət göstəricisidir. Firmanın dəyəri maliyyə əmsalları əsasında hesablanır. Maliyyə əmsalları mənfəət və kapital arasında, mənfəət və satış arasında və mənfəətlə maliyyə ölçüsü arasında əlaqənin olub-olmamasından asılı olaraq müxtəlif yollarla tətbiq olunur [5].

Mənfəət və kapital arasındakı münasibətlər

Müəssisənin əldə etdiyi mənfəətin əməliyyat tsiklində yer alıb-almadığını maliyyə hesabatları vasitəsilə görmək mümkündür. Bunu maliyyə hesabatlarının təqdim etdiyi məlumatlar əsasında hesablanmış maliyyə əmsalları göstərir. Bir sözlə, gəlirlilik

əmsalları biznesin gəlirlilik strukturunun nə olduğunu ifadə edir. Gəlirlilik əmsalı müəyyən bir dövrdə öz aktivlərindən istifadə edərək bir müəssisənin nə qədər qazanc əldə etdiyini göstərir. Mənfəət dərəcələri bir neçə başlıq altında müzakirə olunur [2]:

- xalis mənfəətin kapitala nisbəti;
- vergidən əvvəl mənfəətin kapitala nisbəti;
- faiz və vergidən əvvəl mənfəətin ümumi resurslara nisbəti;
- xalis mənfəətin ümumi aktivlərə nisbəti;
- mənfəətliliyin məcmu dərəcəsi.

Xalis mənfəətin kapitala nisbəti şirkətin real gəlirliliyini göstərən nisbətdir. Müəssisələrin gəlirlilik təhlillərində istifadə edilən və üstünlük verilən ən etibarlı nisbətdir [10]. Vergidən əvvəl mənfəətin kapitala nisbəti şirkət sahibləri tərəfindən ən çox müşahidə edilən nisbətdir. Vergi dərəcəsinin səviyyəsi şirkətin əldə edəcəyi mənfəətlə bağlıdır. Bu, bir şirkətin qiymətləndirilməsi və ya şirkətin gəlirliliyinin təhlili zamanı istifadə olunan bir üsuldur, çünki vergi dərəcələrində dəyişikliklər vergidən sonra xalis mənfəətin məbləğinə təsir edəcəkdir.

Faiz və vergidən əvvəlki mənfəətin resursların cəminə nisbəti ədəbiyyatda iqtisadi rentabellik kimi də qəbul edilir. Bu nisbət şirkətin öz resurslarından nə qədər səmərəli istifadə etdiyini göstərir. Şirkətə yatırılan kapitalın faiz dərəcəsi bu nisbətlə hesablandığı üçün real kirayəlik dərəcəsinə çevrilir [1].

Xalis mənfəətin ümumi aktivlərə nisbəti şirkətin aktivlərinin əməliyyat dövründə nə qədər fəal istifadə edildiyinin göstəricisidir, başqa sözlə, şirkətin aktivlərinin nə qədər səmərəli istifadə edildiyini ifadə edir. Bir şirkətin öz aktivləri və aktivlərinə daxil olan borcları nə qədər sərfəli investisiya qoyduğunu göstərir. Əldə ediləcək yüksək göstərici effektiv və gəlirli idarəetmənin nəticəsidir.

Kumulyativ gəlirlilik əmsalı şirkətin bölüşdürülməmiş mənfəətinin (ehtiyatlar və bu cür qarışıqlar daxil olmaqla) ümumi xalis aktivlərə bölünməsi yolu ilə hesablanır. Şirkətin mənfəət bölgü siyasətini əks edən bu nisbət şirkətin uzunmüddətli gəlirliliyini göstərir. Aşağı məcmu gəlirlilik əmsalı firmanın uğursuzluğunun göstəricisi kimi qəbul edilir [6].

Mənfəət və satış arasındakı münasibətlər

Müəssisənin əldə etdiyi satışlar ilə qazanacağı mənfəət arasındakı əlaqə də müəssisənin gəlirliliyini ölçmək üçün istifadə edilən əmsallar arasındadır. Mənfəət və satış arasındakı əlaqə nisbətləri bir neçə başlıq altında araşdırılır [12].

Əməliyyat mənfəətinin xalis satışlara nisbəti kimi ifadə edilən nisbət (Biznes həcmi- nin rentabelliği – əməliyyat mənfəət marjası) biznesin əsas fəaliyyətinin nə qədər gəlirli olduğunu göstərir. Bu nisbətin yüksək olması şirkət üçün müsbət hal kimi ifadə

edilir. Bu nisbətin adekvatlığı haqqında məlumat əldə etmək üçün müvafiq rəqəmləri və ötən dövrlər üzrə sektorun orta göstəricisini nəzərə almaq lazımdır. Bu nisbətdə satış məbləğləri biznesin müəyyən dövrdə pulla ifadə edəcəyi iqtisadi fəaliyyətlərə əsaslanır [4].

Xalis mənfəətin xalis satışlara nisbəti (Net mənfəət marjası) şirkətin satışdan əldə etdiyi mənfəət dərəcəsini müəyyən etmək üçün istifadə olunur, satışların faizi kimi tanınır. Xalis mənfəət marjası şirkətin əməliyyatlarının gəlirliliyi haqqında məlumat verən nisbət kimi tanınır. O, həmçinin xalis mənfəət marjası, qiymət, maya dəyəri və istehsalda səmərəlilik kimi sahələr haqqında məlumat verir. Xalis mənfəət marjası çox vacibdir, çünki firmanın fəaliyyəti bu məlumatlara uyğun olaraq ölçülür. Xalis mənfəət marjası əməliyyat marjası deyil. Xalis mənfəət marjasını əməliyyat mənfəətidən fərqləndirən əsas məqamlar var. Bu nisbətin kafi olub-olmadığını müəyyən etmək üçün keçmiş mütədq nisbətlərinə və sənayedəki oxşar şirkətlərin nisbətlərinə baxılaraq müqayisə aparılmalıdır [8].

Ümumi satış mənfəətinin xalis satış məbləğinə nisbəti (ümumi mənfəət marjası) xalis satış və satılan malların dəyəri arasında müsbət əlaqəni göstərən nisbətdir. Bu nisbət şirkətin əməliyyat xərclərini ödəmək və biznes sahiblərinə normal mənfəət təklif etmək üçün kifayət qədər yüksək olmalıdır. Bu, şirkətin uğurlu olduğunu göstərir, çünki ümumi mənfəət artdıqda mənfəət marjası birbaşa mütənasib olaraq artacaqdır. Bu nisbətin yüksələn tendensiya malik olması müəssisənin xeyrinə şərh olunur [13].

Bir şirkətdə ümumi satış mənfəətinin artmasına bir sıra amillər təsir göstərir. Bu amilləri qısaca aşağıdakı kimi sadalamaq olar:

- artan satış qiymətlərinə baxmayaraq, xərclər sabit qalır;
- xərclər azalarkən satış qiymətləri eyni səviyyədə qalır;
- xərclərin artımı satış qiymətlərinin artımından aşağıdır;
- satışların azalması xərclərin azalmasından daha yavaşdır;
- satış həcmi daxilində ümumi gəlirliliyi yüksək olan mallar böyük qismini təşkil edir.

Satılan malların dəyərinin xalis satış məbləğinə nisbəti şirkətin əmsalları ilə şirkətin yerləşdiyi sektorun nisbətləri müqayisə edilərək şirkətlərin nisbətlərinin normal səviyyədə olub-olmadığını ortaya qoyur. Bu nisbətin aşağı səviyyədə olması şirkət üçün müsbət hal kimi ifadə edilir. Nisbətin yüksək səviyyədə reallaşması xərclərin artdığı barədə məlumat verir.

Maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün firmanın gəlirliliyinin adekvatlığının ölçülməsində istifadə olunan gəlirlilik əmsalları

Mənfəətlilik və maliyyə öhdəlikləri arasındakı əlaqəni göstərən gəlirlilik əmsalları da digər nisbət qrupları kimi bir neçə başlıq altında araşdırılır. Ədəbiyyatda ən çox qəbul edilən gəlirlilik və maliyyə öhdəlikləri arasındakı nisbətlər aşağıdakı üç başlıq altında araşdırılır [7]:

- faiz əhatəsi dərəcəsi;
- borc ödəmə əmsalı (borc xidmət nisbəti);
- sabit ödənişlərin əhatə dairəsi.

Faiz əhatəsi dərəcəsi - bizə dövrü mənfəətin faiz dərəcəsinin nə qədər olduğunu göstərir. Faiz ödənişləri, xüsusilə bankçılıq baxımından, sabit gəlir olduğu üçün vacibdir. Bu nisbət həm də mənfəətin faiz əhatə dairəsi kimi nəzərə alınır. Firmanın bu baxımdan uğur qazanması onun faiz dərəcəsindən qat-qat yüksək mənfəət əldə etməsi deməkdir.

Borc ödəmə əmsalı (Borc xidmət nisbəti) şirkətin öz kreditlərini ödəmək qabiliyyətini göstərir. O, kredit ödənişləri üçün ayrılmış hissə-hissə məbləğ ilə şirkətin ödəməli olduğu borcun məbləği arasında şirkətin ümumi resursları daxilində əlaqəni göstərir [3]. Sabit ödənişlərin əhatə dairəsi nisbəti şirkətin sabit ödənişləri ödəmək qabiliyyətini göstərir. Sabit ödənişlərə misal olaraq, alınan borcların hissə-hissə ödənişləri, icarə haqları və s. kimi xərcləri göstərmək olar.

Biznesin tərəfdaşlarına kifayət qədər gəlir verib-vermədiyini müəyyən etmək üçün istifadə olunan gəlirlilik əmsalları

İnvestor hər hansı bir şirkətlə tərəfdaş olduqda, öz mənfəətini maksimum dərəcədə artırmağı hədəfləyir. Əgər alacağı gəlir nisbəti üzləşəcəyi risk nisbətini üstələyirsə, investor bu investisiyaya və ya şirkətə ortaqlığa razılaşır. Burada vacib məsələ tərəfdaş şirkətin təmin edəcəyi gəlir səviyyəsidir. Tərəfdaşlara gəlirin təmin edilib-edilmədiyini ölçmək üçün istifadə edilən əmsallar da bu ehtiyaca əsaslanır. Bu dərəcələri ümumilikdə aşağıdakı üç başlıq altında araşdırmaq mümkündür [9]:

- səhm üzrə mənfəət (səhm üzrə gəlir);
- qiymət / mənfəət nisbəti (səhmin gəlirliliyi);
- qiymət/nağd nisbəti.

Səhm üzrə mənfəət (Səhm üzrə gəlir) səhmin dəyərini təyin etmək üçün vacib olan nisbətdir. Bu, investorun bir səhm və ya səhm üzrə qazancını göstərir. Mənfəətlilik səviyyəsinin nə olduğu həmin şirkətin səhmlərinə və ya səhmlərinə tələbatı artıracaq. Tələbin artması bazarda səhmlərin qiymətinə və şirkətin qiymətinə təsir edir. Bu baxımdan bu nisbət həm investorlar, həm də şirkət sahibləri üçün vacibdir.

Qiymət/Qazanc nisbəti (Səhmin gəlirliliyi) investorun şirkətin səhmdən əldə etdiyi gəlir üçün nə qədər ödəməyə hazır olduğunu göstərən nisbətdir. Bu nisbət həm də investorların şirkətlərə verdiyi dəyəri göstərir. Nə qədər çox dividend ödənilsə, investorlar bir o qədər çox ödəmək istəyəcəklər. Bu, şirkətin səhmlərinin bazarda qiymətinin qalxmasına səbəb olur. Bu üsulun gəlirlilik baxımından cəlbedici olması onun çox seçilməsinə təsir edir. Onun xalis mənfəəti nəzərə almaması daxili nisbətin ən böyük mənfə cəhəti kimi tanınır [11].

qiymət/nağd nisbəti qiymət-qazanc nisbətinə alternativ olaraq hazırlanmış nisbətdir. Bu, şirkətlər tərəfindən tətbiq edilən fərqli amortizasiya dərəcələrinə görə irəli sürülür.

Nəticə

Bir ölkədə bank sisteminin səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərməsi bu ölkənin maliyyə sisteminin də daha uğurlu fəaliyyətinə təsir göstərməkdir. Belə ki, sağlam maliyyə sistemi olan ölkələrdə iqtisadi sistem də uğurlu inkişafa sahib olur. Bir bankın gəlirliliyinə sadəcə bankın idarə edilməsi və bankın daxili fəaliyyətləri deyil, həmçinin ölkədə baş verən bir sıra makroiqtisadi dəyişənlər də öz təsirini göstərməkdədir.

Son zamanlar yaranmış iqtisadi və maliyyə böhranları bankların fəaliyyətinə birbaşa və dolaylı təsir göstərməkdədir. Bank və sistem arasındakı əlaqəni təhlil etsək, aydın olur ki, bank sektorunun vasitəçilik rolunda olması, bankların fəaliyyət və gəlirliliyinin daim nəzarətdə saxlanılmalı olması zərurətini yaradır. Maliyyə sistemində mühüm amillərdən biri kimi bankların fəaliyyətinin nəticələrinin olduğu, əldə etdikləri gəlirlilik səviyyəsinin miqdarı, ölkədə və dünyada maliyyə sisteminin sabitliyi, banklarla bağlı yaşanan böhranlar böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bu tədqiqatda bank rentabelliyyənin müəyyənedicisi kimi bank kapitalı, bankın satış dərəcəsi, maliyyə öhdəlikləri kimi əmsallar nəzəri cəhətdən araşdırılmışdır. Təhlil edilən nəzəri məlumatlardan yola çıxaraq praktiki olaraq şirkətlərin gəlirlilik analizləri tətbiq edilə bilər. Bununla da gələcəkdə ortaya çıxacaq situasiyalar başdan təxmin edilib ona uyğun strategiya yaradıla bilər.

Ədəbiyyat

1. Akdoğan, N., & Nejat, T. (2003). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
2. Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim*. (7. Baskı). İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
3. Boykin, J. H., & Hoesli, M. E. (1990). An Argument for the Debt Coverage Method in Developing Capitalization Rates. *The Appraisal Journal*, 58(4), 558.
4. Brealey, R. A. (2001). *İşletme Finansının Temelleri*. (T. A. Ünal Bozkurt, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
5. Domanovic, V., Todorovic, V., & Savovic, S. (2018). Internal factors of bank profitability in the republic of Serbia. *Business and Economic Horizons (BEH)*, 14(1232-2019-862), 659-673.

6. Eriotis, N. P., Frangouli, Z., & Ventoura-Neokosmides, Z. (2002). Profit margin and capital structure: an empirical relationship. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 18(2).
7. Erokyar, E. (2008). *İşletmelerde Kârlılık ve Kârlılığı Etkileyen Faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul, Türkiye.
8. Hayek, M. A. (2018). The relationship between sales revenue and net profit with net cash flows from operating activities in Jordanian industrial joint stock companies. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 8(3), 149-162.
9. Hermawan, D. A. (2012). Pengaruh Debt to Equity Ratio, Earning Per Share. *Management Analysis Journal*, 1(1), 1-2
10. İvgen, H. (2003). *Şirket Değerleme*. İstanbul: Finnet Yayın.
11. Ou, J. A., & Penman, S. H. (1989). Accounting Measurement, Price-Earnings Ratio, and the Information Content of Security Prices. *Journal of Accounting Research*, 27, 111-144.
12. Pollack, J., & Adler, D. (2016). Skills that Improve Profitability: The Relationship between Project Management, IT Skills, and Small to Medium Enterprise Profitability. *International Journal of Project Management*, 34(5), 831-838.
13. Ravenscraft, D. J. (1983). Structure-profit Relationship at the Line of Business and Industry Level. *The Review of Economics and Statistics*, 65(1), 22-31.
14. Staikouras, C. K., & Wood, G. E. (2004). The determinants of European bank profitability. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 3(6), 57-68.